

УДК 785.74:780.614.331

Ірина Шеремета
(Київ)

КВАРТЕТ ДЛЯ ТРЬОХ: СТРУННО-СМИЧКОВИЙ ДЕТЕКТИВ
(джерелознавча реконструкція діяльності
Струнного квартету ім. М. Леонтовича, 1926–1928)

Пропонований текст у дещо незвичній літературній формі розкриває дослідницький шлях реконструкції створення й діяльності Струнного квартету ім. М. Леонтовича Київської філії Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича (ВМТЛ, згодом реформованого у Всеукраїнське товариство революційних музик – ВУТОРМ), а також побіжно торкається постаті одного з учасників колективу – репресованого згодом скрипаля й альтиста Олександра Грабовського – батька композитора Леоніда Грабовського.

Ключові слова: Всеукраїнське музичне товариство ім. М. Леонтовича, журнал «Музика», Струнний квартет ім. М. Леонтовича (Київської філії ВМТЛ / ВУТОРМ), Олександр Грабовський, Леонід Грабовський.

Предлагаемый текст в несколько необычной литературной форме раскрывает исследовательский путь реконструкции создания и деятельности Струнного квартета им. Н. Леонтовича Киевского филиала Всеукраинского музыкального общества им. Н. Леонтовича (ВМОЛ, позже реформированного во Всеукраинское общество революционных музыкантов – ВУОРМ), а также касается одного из участников коллектива – репрессированного позже скрипаля и альтиста Александра Грабовского – отца композитора Леонида Грабовского.

Ключевые слова: Всеукраинское музыкальное общество им. Н. Леонтовича, журнал «Музыка», Струнный квартет им. Н. Леонтовича (Киевского филиала ВМОЛ / ВУОРМ), Александр Грабовский, Леонид Грабовский.

The submitted text reveals, in somewhat unusual literary form, the research way of reconstructing the establishment and activities of the M. Leontovych String Quartet at the Kyiv Branch of the M. Leontovych All-Ukrainian Musical Society (LAUMS, later on reformed into the All-Ukrainian Society of Revolutionary Musicians – AUSRM), as well as makes mention of the figure of one of participants of the quartet – Oleksandr Hrabovskyi, a violinist and viola player subjected in time to repressions – a father of Leonid Hrabovskyi.

Keywords: Leontovych All-Ukrainian Musical Society, *Muzyka* (Music) journal, M. Leontovych String Quartet (Kyiv Branch at the LAUMS / AUSRM), Oleksandr Hrabovskyi, Leonid Hrabovskyi.

З дитинства мене вабили, з одного боку, письменницька діяльність вкупі з журналістикою, з другого – старовина з її артефактами, а ще – музика з її логічними законами. Усі ці складники щасливо поєдналися в моїй професії, зокрема в дослідженні фахового музичного часопису «Музика» 1920-х років, яким займаюся вже досить тривалий час. Окрім задоволення, ця робота подарувала мені низку більших чи менших відкриттів, частину з яких було оприлюднено. Заради правди треба визнати, що в тому процесі траплялися й псевдовідкриття. Приміром, свого часу з деяких причин я була впевнена, що кілька текстів журналу «Музика», підписаних криптонімом «В. Ч.», належали перу Станіслава Людкевича, аж доки не знайшла в архіві Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича (далі – ВМТЛ) «залізних» аргументів на користь авторства Вероніки Черняхівської. Тоді я вкотре переконалася в слушності відомого висловлювання «все приходить у свій час для тих, хто вміє чекати» й старалася більше не поспішати з висновками. І якось настав черговий час «Х».

Старша колега Валентина Кузик розповіла у відділі музикознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, що батько укра-

їнського композитора Леоніда Грабовського (нині мешкає в США) Олександр був фаховим скрипалем, а в сумнозвісних 1930-х його репресували і знищили. За життя він грав у струнному квартеті, що входив до ВМТЛ. Зауважу, що згадане Товариство було видавцем мого «предмета дослідження» – часопису «Музика», тому вказану інформацію я прослухала досить уважно.

Невдовзі по цій розмові в одному з випусків «Музики» мені трапилася велика фотографія з підписом «Квартет Київської філії Товариства» та зазначенням прізвищ виконавців. Зі співчуттям вдивлялася в обличчя його учасників: скрипалів О. Гдешинського й Р. Рибчана, віолончеліста І. Кушакова й... альтиста П. Грабовського. «Мабуть, Валентина Володимирівна щось наплутала. Виглядає, що Олександр Грабовський (ініціал П. спершу видався одрукком, а потім здалося, що він міг бути своєрідним мовним штампом того часу – ім'ям знаного тоді, за висловлюванням С. Людкевича, «українського поета Павла Грабовського, жертви й мученика за прогресивну ідею в режимі царської Росії» [42, с. 700]) був альтистом, а не скрипалем», – подумала я й переказала їй побачене. Той момент став відправною точкою мого непідробного інтересу до цієї справи, оскільки, за її словами, Грабовський-син переконаний, що батько Олександр був скрипалем. Натомість жодних інших відомостей він не міг надати – радянська репресивна машина зробила все, щоб її жертв було стерто із життєвого простору й людської пам'яті. Мало того, рідні музиканта навіть у колі сім'ї тривалий час боялися згадувати про нього.

Невже зазвичай ретельна «Музика» помилилася з підписами до фото? Що ще відомо про Струнний квартет Київської філії ВМТЛ і його учасників? Такі думки підштовхнули мене глибше перейнятися суттю справи. Насамперед звернулася до нашого музикознавчого компендіуму – «Української музичної енциклопедії» («УМЕ»), том із літерою «К» якої вже майже десять років жив у світі. Гасло «Квартет» трохи розчарувало – як найвідоміші квартети Києва 1920-х років у ньому фігурували «Квартет ім. П. Чайковського (1924–41), квартет ВУТОРМу (1926–32), Київський смичковий квартет (від 1926)» [39]. Подумалося, якщо Всеукраїнське товариство революційних музик було створене лише в лютому 1928 року, то як же його квартет міг існувати вже в 1926-му? Інше енциклопедичне гасло – «Квартет ВУТОРМу (Київ, 1926–1932)» [8] – вперто твердило, що таки міг, зазначаючи навіть його склад – М. Вольф-Ізраель, М. Бугачевський, М. Канерштейн, П. Тартаковський. Ну, нехай. Де ж «мій» квартет? Ним мав би бути вищезазначений «київський смичковий квартет», однак, виходячи із загального стилю викладу, поряд з ним обов'язково мусила би бути аналогічна приписка – «квартет ВМТЛ».

Часткова відповідь знайшлася в гаслі, яке так і називалося – «Квартети Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича». З нього впливало, що Струнний квартет Товариства було засновано в січні 1926-го як квартет ім. М. Леонтовича, а від 1927-го перейменовано на «ім. М. Лисенка» «в зв'язку зі змінами владних настанов щодо постаті М. Леонтовича» [41]. Ох, уже ці перейменування... До того ж у ті часи була сила-силенна музичних об'єднань, аматорських і професійних, присвячених лише кільком постатям, переважно саме М. Лисенкові й М. Леонтовичу, а одночасне існування колективів зі схожими назвами тільки вносило додаткову плутанину в дослідницьку роботу. Але звідки, власне, взялася ця «іменна» назва квартету? Під згадуваним фото такого ж немає...

Із цікавістю я погортала ще кілька авторитетних (здебільшого) видань. Хронологічно перші «Нариси з історії української музики» В. Довженка (1957) засвідчили цікавий парадокс: у тексті йшлося виключно про Струнний квартет ім. Чайковського, натомість «мій» колектив фігурував лише як фотоілюстрація [33, с. 57, 124–125] – можливо, з огляду на вибірково-кон'юнктурне висвітлення автором складових музичного процесу. Колективні «Нариси з історії української музики» (1964) взагалі позбавили квартет місця в історії музичної культури: «У 1920 році у Харкові організовується перший постійний камерний ансамбль – струнний квартет імені Вільйома, 1924 року

в Києві – квартет ім. Чайковського, 1925 року в Харкові – квартет ім. Леонтовича; у 1923 році в Харкові було організовано перший Державний симфонічний оркестр» [3, с. 19]. Монографія М. Боровика (1968) розпочала відродження пам'яті про колектив: «У 1919 році в Києві було засновано Перший державний квартет, у 1924 році – Квартет імені Чайковського, у 1926 році – Київський смичковий квартет» [27, с. 8]. Нарешті в четвертому томі «Історії української музики» (1992) в розділі «Концертне життя» було подано найповнішу інформацію про «київський квартет (1926)», зокрема його персональний склад (другий) та навіть приблизний концертний репертуар [55, с. 444]. Згадка про цей квартет знайшлася і в «найсвіжішому» профільному дисертаційному дослідженні – «Український струнний квартет ХХ століття: композиторська творчість і виконавська інтерпретація» (2013) Н. Фецак [54, с. 7].

Неоднозначність знайдених відомостей ще дужче заінтригувала мене, що ж насправді відбувалося із цим музичним колективом. У пошуках істини вирішила йти *ad fontes* і звернулася до журналу «Музика», а також кількох інших мистецьких видань 1920-х. Треба визнати, це виявилось досить часохлонним заняттям, адже потрібну інформацію в них довелося вишукувати здебільшого в сотнях коротеньких інформаційних хронікальних повідомлень. Ще одним пунктом пошукової роботи стали архіви ВМТЛ, що зберігаються в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ф. № 50) і М. Грінченка з Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського (ф. № 36). Поступово вдалося віднайти низку інформацій, які уможливили реконструкцію етапів творчої діяльності цього струнного квартету (найцікавіші з матеріалів наводжу в хронологічному порядку).

1925:

- «Державний Квартет [тут і далі розрядка моя. – *I. III.*] у складі М. Вольф-Ізраеля, М. Бугачевського, М. Канерштейна, П. Тартаковського [себто склад т. зв. «Квартету ВУТОРМу»! – *I. III.*] оголосив низку (8) концертів. 23/III в Школі мистецтв відбувся перший концерт, де було виконано: Гречанинова – Квартет D-dur, Глазунова – Сюїта G-dur та Глієра – Квартет A-dur. 30/III виконали твори Чайковського: Квартет № 3 та тріо (за участю Т. Тамарова). 6/IV концерт було присвячено скандинавським композиторам: Грігові – Квартет g-moll та Синдінгові – Квінтет (за участю піяністки Гофнерштейн)» [12, с. 160];
- «Камерні зібрання симфонічного квартету. 13-го квітня в Школі мистецтв (вул. Раковського, 15) відбудеться четверте камерне зібрання Симфонічного Квартету Губполітосвіти, з участю: Вольф-Ізраель, Куперштейн, Бугаєвського та Тартаковського. Вокальні номери у виконання співачки Каліновської. В програму четвертого вечору – Бетховен» [13];
- «У Києві постійного ансамбля нема. Почав був виступати у школі Мистецтв квартет, оголосив програм 8 концертів, але дав з них лише три. Чи виступатиме далі – невідомо. Часом виступають невідомі ансамблі в Домі Освіти та в Академії Наук. Але постійної організації немає; планової роботи – не провадиться» [60, с. 201];
- «Відзначимо, що концертній естраді нашій бракує струнних ансамблів (квартетів, то-що). У Києві постійного ансамблю нема, а гастрольори, на жаль, досі не приїздили» [58, с. 368].

1926:

- «Організовано квартет в січні місяці 1926 року в складі Гдешинського А. П. [правильно: О. Гдешинського. – *I. III.*] (1-а скрипка), Рибчака Р. Г. (2-а скрипка), Грабовського А. М. (альт) та Кушакова І. Г. (віолончель та уповноважений квартету). <...> Концертна робота квартету почалася з березня місяця 1926 року закритим концертом в залі Музичного Товариства для членів Президії ЦП [центрального правління. – *I. III.*] Товариства та музичних кіл м. Києва.

Виконано було квартети Гріга, Бетховена та Ревуцького Л., після чого Президія ЦП дозволила квартету виступати як закладу Муз. Товариства» [9, с. 44] (далі мовилося про творчі плани й перші здобутки молодого колективу. Ця замітка стала фактологічним підґрунтям енциклопедичної статті «Квартети ВМТЛ». Як згодом з'ясувалося, «Музика» тут допустила деякі неточності, хоча б стосовно квартету Л. Ревуцького, який в концерті не звучав, оскільки був завершений автором лише на початку наступного, 1927, року);

- «[Слухали] Інформації т. Грінченка про пропозиції амін[істрації] Клубу РОБОС [робітників освіти. – I. III.] впорядкувати цикл з 10 концертів у Клубі РОБОС-у. [Ухвалили] Погодитись на впорядкування 5 концертів за таким планом: симфонічний квартет, романс, фортеп'яно, хор. З огляду на те, що впорядкування цих концертів вимагатиме багато видатків, оцінити кожний концерт в 100 карб.» (із протоколу засідання Президії ВМТЛ від 10 лютого 1926 року [49]);
- «Струнний квартет разом з вокальною групою зробив 29 виступів в клубах м. Київ з камерним репертуаром, що складається з творів світових, російських та українських авторів» (зі звіту Київської філії ВМТЛ) [38];
- «При т-ві ім. Леонтовича утворюється виконавчий відділ, до якого входять: симфонічна оркестра, оркестра Мік, група вокалістів та музик інструменталістів-солістів. Виконавчий відділ об'єднуватиме кращі київські оперові сили, вузівську молодь та видатних діячів-музик» [24];
- «Під керівництвом Виконавського відділу силами київських творчих колективів навіть в умовах фінансової скрути було проведено 91 виступ», з яких 35 – за участю «струнного квартету й вокальних груп» [32].

1927:

- «Київська філія Муз. Товариства переводила “День музики” по Києву та окрузі з 20 по 28 лютого. Участь у проведенні цього свята взяли <...> Квартет філії Товариства» [22];
- «План праці Київської філії ВМТЛ на березень-травень. <...> Виконавський відділ, що має в своєму складі симфоркестр, струновий квартет, оркестр МІК та вокальну групу, має бути підсилений утворенням власного хору та Студії Музичної Драми та Комедії. По остаточному оформленні цього відділу він має вести працю акордного характеру як «Студія музичної драми та комедії», при чому такі заклади як оркестр, квартет, хор та вокальна група мають переводити окрему роботу з метою обслуговувати Київські клуби побудованими за певним планом концертами. Таким робом головна праця відділу буде зосереджуватись навколо Студії, а разом з тим будуть працювати над виготовленням концертів оркестр МІК, симфоркестр, струн. квартет, вокальний октет, квартет та солісти. Для оркестрів Т-во має на меті зняти літній садок, для обслуговування якого оркестри готують репертуар» [45];
- «В струнному квартеті Київської філії Товариства з осені цього року партію першої скрипки веде відомий скрипач т. Вольф-Ізраель, а партію другої скрипки, замість вибувшого т. Рибчака Р. виконуватиме колишній виконавець партії першої скрипки, лектор Музінституту ім. Лисенка т. Гдешинський О. Квартет в найближчий час за запрошенням філії Муз. Товариства виїде в подорож по Україні» [23] (у тому самому номері, до речі, було вміщено інформацію про аналогічний, щоправда, харківський і вже з іменем М. Леонтовича, колектив [40, с. 9]);
- «<...> Констатувати зріст Муз. Товариства що до обхвату периферії, збільшенні кількості членів, зокрема членів кваліфікованих. Особливо досягнення в цій частині є у Київської філії, де ці члени Товариства проводять роботу в таких закладах як “Асоціація сучасної музики”, “Композиторська майстерня”, Симфонічний оркестр, “МіК” та смичковий квартет» [7, с. 44];

- «Струновий квартет Товариства виступав у [київському. – I. III.] клубі преси з таким програмом: Бородин – 2-й квартет, Чайковський квартет F-dur» [1].

1928:

- перед проведенням Другого всеукраїнського з'їзду-пленуму ВМТЛ, запланованого на 25 лютого 1928 року, Київська філія Товариства, звітуючи, зазначила, що поміж її виконавських одиниць був «смичковий квартет напівпрофесійного ухилу» [29], що влаштував на той момент 7 концертів – очевидно, до уваги взяли виступи колективу в оновленому складі;
- «Смичковий квартет у складі проф. О. М. Вольф-Ізраеля (1 скр.), О. П. Гдешинського (2 скр.), О. Грабовського (альт) і Г. Кушакова (віол.) виступає по клубах, користуючись великим успіхом. Квартет студіює тепер квартети українських композиторів – Лятошинського, Козицького, Костенка» [4];
- «Київський смичковий квартет. Квартет заснувався 1926 року в складі Гдешевського А. П., Рибчака Р. Г., Грабовського А. М. і Кушакова І. Г. з метою популяризації української класичної й сучасної музики серед робітничих верств. За перший рік квартет дав 37 концертів. В 1927 році склад квартету змінився, на першу скрипку запрошено професора Вольф-Ізраеля М. А., бо Рибчак Р. Г. вийшов із складу квартету. В новому складі квартет дав 25 концертів. В репертуарі твори композиторів європейських, російських і українських, серед яких Костенко, Ревуцький і інші» [10].

1929:

- «Цього сезону Укрфіл має якнайширше використати місцеві сили. В плані роботи маємо: Симфанс, Хоранс, Євоканс, Думка, МІК, Капеля РУХ, Капеля МІК, Капеля Кобзарів, Квартет Ревуцького (вок.), Квартет Чайковського (струн.), Квартет народних інструментів, симфонічні та вокальні сили інституту ім. Лисенка тощо» [25];
- «При Київській філії ВУТОРМ'у наступного року працюватимуть МІК, струнний квартет ім. Чайковського, вокальний квартет ім. Ревуцького. Взагалі намічається ширше, проти попереднього, розгорнути музичну масову роботу» [26].

1930:

- «Концерт для всесоюзного радіомовлення 16 січня в радіотеатрі. Програма. Золотарьов – Квартет, вик. квартет ім. Чайковського» [11].

1935:

- «На сьогодні на Україні існують такі музичні одиниці: капела «Думка», симфонічний оркестр НКО, «Євоканс», харківська хорова державна капела, Хорова капела ім. Леонтовича, тріо ім. Бетховена, Українське державне тріо, тріо ім. Шуберта, квартет ім. Чайковського, єврейська хорова робітничка капела, струнний квартет ім. Вільома, струнний квартет ім. Леонтовича [ідеться про харківський колектив. – I. III.], Український вокальний ансамбль (УВА), східний етнографічний художній ансамбль (ВЕХА), симфонічний оркестр народних інструментів (СОНІ), хор Радіо-центру, зразкова капела бандуристів (полтавська), перша київська капела бандуристів» [43, с. 152].

Як з'ясувалося в архівах ВМТЛ, О. Гдешинський, І. Кушаков і Р. Рибчак спершу входили до складу симфонічного гуртка Товариства, що був організований на початку 1925 року з метою «студіювати й поширювати симфонічну музику в широких пролетарських масах» [44] і гуртував любителів симфонічної музики, які займалися в окремих групах з різним рівнем фахової підготовки [2]. Наступного року сильніші учасники гуртка виокремилися в симфонічний оркестр імені (знову ж таки) М. Леон-

товича [35; 36]. В облікових репетиційних зошитах оркестру ці музиканти не відмічалися, лише запис за 25 березня 1927 року засвідчив, що репетицію того дня відвідали Р. Рибчак з О. Грабовським [50]. Натомість у загальній схемі-складі оркестру було зазначено, що перший пультик перших скрипок займали «Петровский – Гдешинский», а перший пультик альтів – «Грабовский – Скибицкий» [51].

Разом із Симфонічним оркестром у Київській філії ВМТЛ було утворено Струнний квартет, покликаний залучити робітничу громадськість Києва до слухання якісної камерної музики ¹. В історії квартету кілька разів змінювалися «уповноважені» – особи, які займалися організацією його концертних виступів. У різний час ними були В. Лащевський, І. Кушаков, Ю. Загородський [48]. Найважливішу роль у житті колективу відіграв віолончеліст І. Кушаков – голова Виконавського відділу Київської філії ВМТЛ і член її Правління [47]. Він був директором квартету, виконував функції як адміністратора, так і художнього керівника колективу, що детально розписано в «Соглашеній» [52] – трудовому договорі, підписаному всіма учасниками першого складу квартету. Цей документ передав сувору дисципліну, що панувала у квартеті. Місцем проведення репетицій колективу було помешкання І. Кушакова. Він також займався підбором репертуару ². За свою багатогранну роботу тов. Кушаков «щомісячної платні в Т-ві не отримує, лиш одержує за концертні виступи в Квартеті Муз. Тов-ва ім. Леонтовича, сума яких щомісячно залежить від кількості даних концертів і збора з них» [46]. Що й казати про інших членів квартету...

Концертна діяльність колективу була недовгою – з початку 1926-го по майже весь 1928 рік, а 1929-го у виконавських структурах перейменованої у ВУТОРМ музичної спільноти з'явився Струнний квартет ім. Чайковського. Назва ж «мого» квартету в усіх опрацьованих джерелах була «безіменною», що мене цілком влаштувало, бо якнайліпше підходило до припущення про неточність даних з енциклопедії.

В архівах Товариства вдалося знайти дещо й про самого О. Грабовського та навіть два зразки його особистого підпису! Зокрема, з'ясувалося, що 26 березня «проф. Гдешинський зі своїм ансамблем» [6] – так в одній рецензії було названо струнний квартет у складі О. Гдешинського, О. Грабовського, Смільницького й Ільковського – виступали на «суботникові», присвяченому творчості П. Козицького, і виконали «1. Andante. Allegro con espressione. 2. Scherzo» [34] зі струнного квартету останнього, за що 26 березня О. Гдешинському й О. Грабовському Товариство оголосило подяку [37] ³. Інший документ – список з 1928 року – засвідчив, що до персонального складу Київської філії входив «Грабовський – скрипаль (альтист)» [30]. Здавалося б, нарешті можна ставити крапку в усій цій «квартетній історії»!.. Аж тут знайшлася посвідка, що товариші О. П. Гдешинський, О. М. Грабовський, Р. Г. Рибчак і І. Г. Кушаков були учасниками Струнного квартету ім. Леонтовича [53]. Оце поворот у найнесподіваніший момент!

Віднайдена інформація спонукала вкотре максимально уважно переглянути найдоступніше мені джерело – журнал «Музика». Відтак знайшлося ще таке повідомлення: «1926 року помітне було деяке пожвавлення в галузі камерної музики, – по різних містах працюють тепер часом дуже інтенсивно квартетні (і камерні) колективи: у Харкові (квартети ім. Вільома та ім. Леонтовича), Києві (квартет ім. Леонтовича), Одесі, Дніпропетровську та ін.» [59, с. 55].

Побачивши справжню інтригу, я занурилася й у київські газети 1920-х, з яких щоденна «Пролетарська правда» розповіла альтернативну історію цього колективу. Порівняно з публікаціями «Музики», у ній збережено суть подій, однак наявні досить істотні розбіжності в датах, зокрема, першого закритого концерту (схиляюся до думки, що дійсності відповідають дати газетних, а не журнальних публікацій).

1926:

- «Концерт камерної музики квартету ім. Леонтовича. Незабаром має відбутися концерт камерної музики квартету ім. Леонтовича, що утворився цими днями.

В складі квартету – т.т. Гдешинський, Рибчак, Грабовський, та Кушаков. В програмі першого концерту – Бетховен, Бородин та Гріг. Концерт відбудеться в приміщенні Товариства» [14];

- «Концерт квартету тов-ва ім. Леонтовича. 24-го червня в приміщенні тов-ва ім. Леонтовича відбудеться закритий виступ квартету тов-ва. В складі квартету – Гдешинський, Рибчак, Грабовський та Кушаков. У програмі: Бетховен – 4-й квартет, Гріг – квартет ор. 27. На концерт запрошено представників музорганізації Києва, професуру та студентство музичних шкіл, УАН та студентство КІНО» [15];
- «У четверг, 24 червня, в Києві відбулася, з першого погляду мала, а проте знаменна подія: давав свій перший, “пробний” (закритий) концерт молодий квартет ім. Леонтовича. На музичному обрії київському, бідному на виконавські сили (а зокрема на виконавсько-струментові організації), з’явився новий виконавський осередок, явище, відрядне для Києва.

Не везе Києву на квартети. У Москві, Ленінграді, Харкові є квартетні організації, що існують по кільки років, у Києві-ж такої організації досі не було. Щось із 1½ роки тому музична школа на вул. Раковського, 14 спробувала організувати квартет, що оголосив, навіть, програму 8 концертів. Але не зумів він організувати слухачів, не мав ні коштів, ні якоїсь певної ідеологічної установки, не досяг і так потрібної для квартета ансамбльовості гри. Давши щось із 3–4 концерти, він зліквідувався.

Новий київський квартет виник унаслідок роботи аматорської симфонічної оркестри при Муз. Т-ві ім. Леонтовича, – у ній він збився, а тепер виділився з оркестри і почав виступати окремо. <...> Київський квартет ставить собі культурне завдання: виступаючи по робклубах, популяризувати камерну музику серед широких кол київського робітництва. Він у своєму репертуарі вже має деякі українські твори. Надалі він їх ще збільшить. Виконуватиме і твори сучасної музики, чужоземних та російських авторів. Але, поки-що, доки треба буде йому випрацюватися, – він здебільшого виконуватиме класичні твори.

Перший концерт довелося виконувати в несприятливих обставинах: маленька зала Муз. Т-ва ім. Леонтовича, задушливе повітря. Виступаючи вперше, артисти хвилювалися. Це все до певної міри відбилося на виконанні. Проте, квартет виявив свої певні досягнення, – добру звучність, експресію, деяку вже навіть ансамбльовість гри. Деякі місця складного Григівського квартету виконувалися з піднесенням. Отже-ж, і тепер вже певні властивості інтерпретації молодій організації є запорукою того, що з часом, поглиблюючи працю, квартет зможе досягти великої художньо-інтерпретаційної якості.

Київська публіка дуже зацікавилася квартетом. Вона в великому числі прийшла ознайомитися з новою музичною організацією і приймала її виконання дуже тепло. У Києві – велика спрага на камерну музику. Квартети ім. Глазунова та ім. Страдіваріуса, що приїздили цього сезону, мали тут великий успіх. Отже, новий квартет, безперечно, так само матиме успіх у київської публіки, задовольняючи її культурно-мистецькі вимоги» [57];

- «Пересувні художні колективи по клубах. Відбулося кілька засідань при посередобмисі з участю представників посередобмису, культвідділу ОПБ та політосвіт, де розглядали питання про пересувні художні колективи, що обслуговують робітничі клуби. На засіданнях було постановлено, що праця цих колективів перебуває в стані повної анархії. Колективи виступають з нецінним, ні з художнього, ні з ідеологічного боку репертуаром. Виконання акторське надто слабе, більшість колективів подають справжню халтуру. Зважаючи на це, ухвалено цілком реорганізувати справу обслуговування клубів. Передбачають утворити спеціальне бюро, яке буде ув’язкою їх роботи з роботою клубів. Збори запропонували при цьому посередобмисові утворити тільки чотири драматичних колективи: російський, український, єврейський та естрадний колектив.

Крім того, по клубах демонструватимуть свої вистави Київський перший театр-студія, жива газета “Червоний півень” та виступатимуть “Думка”, “РУХ”, квартет ім. Леонтовича, оркестра – “МІК”, хор бандуристів, український вокальний ансамбль. Усю підготовчу роботу що до організації цієї справи мають перевести протягом серпня місяця» [16];

- «Клуб Робітос. Великий концерт з участю квартета ім. Леонтовича та арт. Біляєвої-Тарасевич та Бабкова. Початок о 9 год. Вхід платний» [17];
- «Клуб Робос. О 9 год. [28 листопада. – *I. III.*] – камерний концерт. Беруть участь квартет ім. Леонтовича та артисти акад. опери. У програмі – Чайковський, Арєнський та Калініков. Вхід платний» [18];
- «Струнний квартет т-ва ім. Леонтовича працює протягом року, обслуговуючи робітничі клуби. Квартет виступає двічі на тиждень. Виступи квартету користуються великим успіхом. Квартет знайомить робітничу масу з найкращими творами класичної та сучасної музики. Нині квартет виконує Бетховена, Чайковського, Моцарта, Бородіна та Гречанінова. В складі квартету працюють Гдешинський, Рибчак, Грабовський та Кушаков. Незабаром квартет має виїхати на провінцію» [19];
- «Останніх 2-х тижнів у Києві відбулися <...> кілька виступів квартета ім. Леонтовича. <...> Квартет ім. Леонтовича поставив собі на завдання просунути невичерпані багатства камерної музики до широких мас робітництва. Систематичні виступи його разом з артистами-співаками по робітничих-клубних аудиторіях мають великий успіх. Це – єдиний в Києві квартетний колектив. Бажано, щоб він систематично відвідував й інші більші клубні естради (радробітників, тощо)» [56].

1927:

- «Смичковий квартет. З 1-го жовтня почав працювати смичковий квартет товариства ім. Леонтовича. Квартет має завдання популяризувати серед широких робітничих мас музику українських, російських та європейських композиторів. Гратиме квартет по робітничих клубах та підприємствах. Грати 1-шу скрипку у цьому колективі запрошено відомого скрипаля-віртуоза – М. А. Вольф-Ізраель, 2-у – А. П. Гдешенського, альту – А. М. Грабовського і віолончель – І. Г. Кушакова. Зараз квартет пророблює твори: Костенка, Козицького, Богуславського та інших. На провесні квартет т-ва ім. Леонтовича братиме участь у Всеукраїнському конкурсі смичкових квартетів, що має відбутися в Харкові» [20];
- «Квартет ім. Лисенка. Останнього часу в Києві [мовиться про кінець 1927 року. – *I. III.*] засновано струнного квартета ім. Лисенка у складі таких артистів: Симкин – 1-а скрипка, Ахієзер – 2-а, Вакс – альт і Тартаковський – віолончель. Квартет має на меті ознайомити Київські робітничі маси з творами камерної музики стародавніх і новітніх західно-європейських і російських композиторів. Квартет має також на меті широко популяризувати твори М. Лисенка. Щоб пристосувати його твори до струнної музики, запрошено найвидатніших київських композиторів» [21].

Гадаю, час зупинитися й підбити підсумки цієї детективної історії. Спершу стосовно постаті О. Грабовського. Виявлене різночитання його ініціалів (як і багатьох музикантів того часу, хоча б скрипаля Олексія Гдешинського) – О або А – було прикрим наслідком двомовного соціокультурного середовища, яке з давніх-давен насаджувалося українському суспільству. Щодо його виконавського фаху: як і чимало струнників, О. Грабовський, вірогідно, розпочинав музичну освіту скрипалем (до того ж у навчальних закладах тоді ще не було окремих класів альту), а в цьому музичному колективі виступав альтистом, про що міг не знати його син Леонід. Випадки, коли скрипаль за потреби бере до рук альту, бувають і сьогодні, взяти, до прикладу, хоча б Ор. Крису.

Стосовно назви квартету, з іменем М. Леонтовича чи без нього. Журнал «Музика» (за єдиним винятком) не використовував його, можливо, аби не плутати з аналогічним колективом Харківської філії свого Товариства. Натомість газета «Пролетарська правда» була позбавлена таких корпоративних зв'язків і завжди вживала саме розширену назву (при цьому всі авторські публікації в обох виданнях мали спільного творця – Юрія Масютина). Переіменування цього квартету в «ім. М. Лисенка», згадане в «УМЕ», видається мені сумнівним, з огляду на відсутність ствердних джерельних відомостей і, навпаки, наявність свідчень про утворення в 1927 році в Києві окремого струнного колективу саме з ім'ям М. Лисенка.

Щодо загадкового «квартету ВУТОРМу». Кілька наведених вище повідомлень свідчать, що колектив з його складом (який, нагадаю, зазначено в однойменному газлі «УМЕ») недовго існував у першій третині 1925 року при одній з київських музичних шкіл. Саме ж формулювання «квартет ВУТОРМу» насправді є функцією, а не власною назвою колективу. Як впливає зі всіх опрацьованих джерел, роль «квартету ВУТОРМу» спершу виконував Струнний квартет ім. М. Леонтовича (що раніше був «квартетом Київської філії ВМТЛ»). Згодом ним став Струнний квартет ім. П. Чайковського, який також заслуговує детальнішої уваги й може «віддячити» своєму дослідникові несподіваними й цікавими знахідками. Приміром, залишилося загадкою, чому цей колектив зайняв місце квартету ім. М. Леонтовича.

Ще трохи про фотографію, з якої почалася вся історія. Знайдене мною фото («Музика», № 3 за 1927 р.), що репрезентувало первісний склад струнного квартету, було передане Л. Грабовському й стало для нього першим зображенням батька, якого той втратив у півторарічному віці. У процесі роботи знайшлася ще одна фотографія, на якій було зображено вже другий склад колективу – у часописі «Музика масам» за 1928 рік [10], передрукована згодом, як уже мовилося, в «Нарисах з історії української музики» В. Довженка. Натомість перше із цих зображень було наведено в другому томі «УМЕ» як ілюстрація до розгорнутої статті «Квартет». Це, звісно, добре, з одним лишень «але»: підписом до фото (як і до сусідніх з ним ілюстрацій) стало абстрактне словосполучення «струнний квартет» без точної назви й тим більше персоніфікації учасників. Це вельми прикро, хоча б з огляду на переважно драматичні долі зображених людей, фотографії яких, можливо, єдине, що сьогодні від них залишилося, як у випадку з Олександром Михайловичем Грабовським (1897–1937).

Трагічні події в історії України спричинили появу численних «білих плям» на мапі її музичної культури. На щастя, сьогодні їх стає щоразу менше, проте, буває, з різних причин у дослідницькі тексти іноді закрадаються неточності. Та, як відомо, «не помиляється лише той, хто нічого не робить».

¹ «Питання про музичну працю в Робклубах майже не з'ясоване. <...> Клубна праця поділяється на 1) масову та 2) гурткову. Масова праця в робклубах досі майже не велася. Випадкові халтурні концерти, що їх улаштовують клуби, не можна вважати за масову роботу. <...> Щоб налагодити працю по клубах, треба поставитися до неї дуже серйозно. По всіх робклубах повинно влаштовувати цикли концертів, щоб ознайомлювати з музичною літературою, з попередніми лекціями про них. В тих лекціях треба давати коротку характеристику творів, що в той вечір виконуються, треба робити соціологічний аналіз їх. Такі лекції дадуть можливість робітникам розібратися в масі музичних вражень, виділити з них цінне з художнього та ідеологічного боку. <...> Допомогти клубам в їхній праці повинні музичні організації, як Т-во ім. Леонтовича, Інститут ім. Лисенка та інші» [31, с. 222–223].

² Із заяви-прохання І. Кушакова від 12 березня 1928 року: «Прошу отпустить из ассигнованных по смете сумм на квартетную литературу 30 руб.: Глазунов d-moll № 5, Дебюсси ор. 10, Танеев ор. 7, Ф. Крилер a-moll» [28].

³ Деталі цього урочистого вечора: «3-й суботник (22 березня) було присвячено творам Козицького. В програм увійшли романси «А я у гай ходила», «Пробіг зайчик», «Коливалися флейтами», «Укрийте мене» та інші; 7 форт. прелюдів та 2 частини зі струнного квартету. Виконували: Даганська, Дамашенко, Зверев, Гурович і Дешенко. В струн. ансамблі брали участь т.т. Гдешинський, Грабовський, Смільницький та Ільковський. В літературній частині виступали зі своїми творами Рильський, Осьмачка, Косинка. Були зачитані нові твори П. Тичини» [5, с. 51].

1. *А-ве*. Музорганізації Київ на жовтневі свята // Музика. – 1927. – № 5–7. – С. 70.
2. [Анкети членів Симфонічного гуртка ВМТЛ О. П. Гдешинського, І. Г. Кушакова, Р. Г. Рибчака] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 733, арк. 12, 37, 40.
3. *Архімович Л., Карішева Т., Шеффер Т., Шреєр-Ткаченко О.* Нариси з історії української музики : у 2 т. – Київ : Мистецтво, 1964. – Т. 2. – 311 с.
4. [Б. н.] В Київській окрфілії Муз. Т-ва ім. Леонтовича // Радянське мистецтво. – 1928. – № 3. – С. 6.
5. [Б. н.] В Муз. Т-ві ім. Леонтовича // Музика. – 1924. – № 1–3. – С. 51.
6. [Б. н.] В Музичному Товаристві імені Леонтовича // Більшовик. – 1924. – 22 березня.
7. [Б. н.] III Пленум Центрального правління Музичного товариства ім. Леонтовича // Музика. – 1927. – № 4. – С. 44.
8. [Б. н.] Квартет ВУТОРМу // УМЕ. – Київ, 2008. – Т. 2. – С. 350.
9. [Б. н.] Квартет Київської філії Музичного товариства // Музика. – 1927. – № 2. – С. 44.
10. [Б. н.] Київський смичковий квартет // Музика масам. – 1928. – № 8. – С. 3.
11. [Б. н.] Концерти в Києві // Радянське мистецтво. – 1930. – № 2. – С. 16.
12. [Б. н.] Концерти у Києві // Музика. – 1925. – № 3. – С. 160.
13. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Більшовик. – 1925. – 12 квітня.
14. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1926. – 11 травня.
15. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1926. – 23 червня.
16. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1926. – 4 серпня.
17. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1926. – 31 жовтня.
18. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1926. – 28 листопада.
19. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1926. – 30 листопада.
20. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1927. – 17 листопада.
21. [Б. н.] Культурно-мистецька хроніка // Пролетарська правда. – 1927. – 30 грудня.
22. [Б. н.] По філіях Муз. Товариства // Музика. – 1927. – № 1. – С. 72.
23. [Б. н.] У Києві // Музика. – 1927. – № 4. – С. 40.
24. [Б. н.] Хроніка // Червоний шлях. – 1926. – № 11–12. – С. 246.
25. [Б. н.] Чого чекати від Укрфілу? // Радянське мистецтво. – 1929. – № 1. – С. 14.
26. [Б. н.] Що дасть ВУТОРМ? // Радянське мистецтво. – 1929. – № 1. – С. 14.
27. *Боровик М.* Український радянський камерно-інструментальний ансамбль. – Київ : Музична Україна, 1968. – 102 с.
28. В правління Муз. о-ва ім. Леонтовича // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 1986, арк. 27.
29. ВУТОРМ. Документи про діяльність за I півріччя 1928 року. Січень 1928 р. // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 1990, арк. 10.
30. ВУТОРМ. Протоколи засідань Правління за 1928 р. 14 квітня – 28 грудня 1928 р. // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 1988.
31. *Гуменник А.* Про музичну працю в Київських робітничих клубах // Музика. – 1924. – № 10–12. – С. 222–223.
32. Діяльність Харківської філії Музичного товариства ім. Леонтовича за 1923–25 рр. // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 544, арк. 7.
33. *Довженко В.* Нариси з історії української радянської музики. – Київ : Держ. вид-во обрзотворчого мистецтва і муз. літератури УРСР, 1957. – Ч. 1. – 237 с.
34. Документи по влаштуванню «суботників» з демонстрацією нових недрукованих творів композиторів та письменників // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 583, арк. 7.
35. Документи про діяльність симфгрутка при Муз. тов. ім. Леонтовича за 1925–1927 рр. // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 733.

36. Документи про діяльність Симфонічного оркестру за 1926–1929 рр. // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 734.
37. Журнал реєстрації вихідних паперів 1 січня 1924 – 30 вересня 1924 р. // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 335, арк. 13.
38. Звіт про роботу Київської філії ВМТЛ за жовтень 1926 – лютий 1927 р. // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ, ф. 36-8, од. зб. 734, арк. 15.
39. *Калениченко А.* Квартет // УМЕ. – Київ, 2008. – Т. 2. – С. 345–346.
40. *Козицький П.* Всеукраїнське музичне товариство ім. Леонтовича в його минулому, сучасному і в перспективах // Музика. – 1927. – № 4. – С. 3–11.
41. *Кузик В.* Квартети Всеукраїнського музичного товариства ім. М. Леонтовича // УМЕ. – Київ, 2008. – Т. 2. – С. 352.
42. *Людкевич С.* Фрагмент вступного слова на святковому вечорі, присвяченому 100-річчю від дня народження П. Грабовського, грудень 1964 р. // *Людкевич С.* Дослідження, статті, рецензії, виступи. – Львів : Дивосвіт, 2000. – Т. 2. – 816 с.
43. На фронті культури: [відчит до XIII всеукр. та VII всесоюз. з'їздів Рад] / Нар. комісаріат освіти УСРР. – Київ : Радянська школа, 1935. – 262 с.
44. [Об'ява] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 733, арк. 1.
45. План праці Київської філії ВМТЛ на березень-травень [1927 року] // Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ, ф. 36-8, од. зб. 734, арк. 2.
46. [Посвідка] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 61, арк. 9.
47. [Посвідка] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 61, арк. 10.
48. [Посвідки] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 60, арк. 13, 24; од. зб. 61, арк. 7.
49. Протоколи засідань Правління ВМТЛ за 5 січня – 12 квітня 1926 року // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 276, арк. 5.
50. [Репетиційний зшиток за 1927 р.] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 734, арк. 30.
51. [Склад оркестра ім. Леонтовича й порядок пультів] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 734, арк. 38.
52. [Соглашение] // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 737, арк. 2.
53. Справка, выданная Музыкальным обществом А. П. Гдешинскому, А. М. Грабовскому, Р. Г. Рыбчаку, И. Г. Кушакову, удостоверяющая их принадлежность к Струнному квартету им. Леонтовича. 4 декабря 1926 – 15 апреля 1927 г. // ІР НБУВ, ф. 50, од. зб. 737, арк. 1.
54. *Фещак Н. М.* Український струнний квартет ХХ століття: композиторська творчість і виконавська інтерпретація [Текст] : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 17.00.03 / Фещак Наталія Миколаївна ; Нац. акад. наук України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2013. – 16 с.
55. *Шевчук О., Якименко Н.* Концертне життя // ІУМ. – Київ : Наукова думка, 1992. – Т. 4. – 615 с.
56. *Юрмас Я.* З київського концертного життя // Пролетарська правда. – 1926. – 7 грудня.
57. *Юрмас Я.* Київський квартет при Тов-ві ім. Леонтовича // Пролетарська правда. – 1926. – 27 червня.
58. *Юрмас Я.* Концерти у Києві // Музика. – 1925. – № 9–10. – С. 368.
59. *Юрмас Я.* Музичне життя України 1926 року // Музика. – 1927. – № 1. – С. 55.
60. *Юрмас Я.* Оркестрова справа на Україні // Музика. – 1925. – № 4. – С. 201.

SUMMARY

The authoress of the submitted study Iryna Sheremeta has become interested in the activities of the M. Leontovych String Quartet of the Kyiv Branch at the M. Leontovych All-Ukrainian Musical Society (LAUMS) and the life of one of its performers – subjected afterwards to repressions Oleksandr Hrabovskyi (1897–1937). In search of information, the authoress has processed several scientific publications, where she has detected varied data on the mentioned group. This has determined further approaches to the 1920s periodicals (first of all, the journal *Music*) and to several archival funds. There has been found a string of materials given in the text of this article concerning the establishment and functioning of the indicated string quartet.

As was ascertained, the string quartet was called for attracting the Kyiv working community to listening to high-quality chamber music. The concert activities of the team turned out to be

of short duration – from early 1926 almost throughout 1928. And in 1929, in performing structures of the musical community renamed to the AUSRM (All-Ukrainian Society of Revolutionary Musicians), arose the Chaykovskiy String Quartet. The journal *Music* has never virtually used the *named after Leontovych* dedication in the title of this quartet, presumably in order to do not confuse it with the similar Kharkiv group. Instead, the Kyiv daily newspaper *The Proletarian Truth* used the exactly extended name of the quartet. The renaming of the quartet to *named after M. Lysenko*, mentioned in the *Ukrainian Musical Encyclopaedia*, is considered by the authoress as questionable due to the short existence of the group and the lack of relevant sources.

There has been detected some clarifying information on the then individual string quartets, primarily the controversial *The Quartet of the AUSRM*. The authoress believes that this formulation is just a function, not their own team name, and such a role was first played by the M. Leontovych String Quartet previously studied by her, and formerly known as the *The Quartet of the Kyiv Branch at the LAUMS*, and later on it has become called as the Chaykovskiy String Quartet being also worthy of a detailed study.

There have been also found some documents related to the figure of Oleksandr Hrabovskiy, particularly his membership of the staff of the LAUMS's Kyiv Branch in 1928 as a *violinist (viola player)*, a certificate of work at the *Leontovych String Quartet*, and samples of his sign manual. It was also discovered several photos of the team that have become relics for progeny of the subjected to repressions musician.

The submitted study is an evidence of immensity of musicological studies, especially those which reconstruct musical processes of the past.

Keywords: Leontovych All-Ukrainian Musical Society, *Muzyka* (Music) journal, M. Leontovych String Quartet (Kyiv Branch at the LAUMS / AUSRM), Oleksandr Hrabovskiy, Leonid Hrabovskiy.